

Hvordan møter høgskolen (HIOA) utfordringer knyttet til personer med utviklingshemming og seksualitet?

Tekst: Gerd Hilde Lunde
høgskolelektor, Høgskolen i Oslo og Akershus
Institutt for atferdsvitenskap, Bachelor i vernepleie
gerdhilde.lunde@hioa.no
www.hioa.no

Høgskolen i Oslo og Akershus ved avdeling for atferdsvitenskap (AV) gjennomfører undervisning i temaet kropp, identitet og seksualitet både på bachelor- og videreutdanningsnivå. Vernepleierens arbeidsgrunnlag innebærer filosofiens, psykologiens, pedagogikkens, sosiologiens, statsvitenskapens, medisins og rettsvitenskapens forståelse av hva et menneske er, og kan være. Innenfor slike temaer omtales også rettigheter det enkelte individ har. I vernepleierutdannelsen drøfter man grundig hva som påvirker en persons handlinger, og hvordan en kan øke personens livskvalitet. Temaer som kropp, identitet og seksualitet er derfor viktig og

bør fremkomme i fagplaner og undervisning «Seksualitet er en kjerne-dimensjon ved det å være et menneske, og inkluderer seksuelle handlinger, kjønnsroller, kjønnsidentitet, seksuell orientering, erotikk, intimitet, nærhet, bekreftelse, kjærlighet og reproduksjon» (Landmark et al., 2012).

Å arbeide med funksjonshemmede og temaene kropp, identitet og seksualitet kan være krevende, mer krevende enn å arbeide med de samme temaene overfor funksjonsfriske som kommuniserer lett. En blir ikke bare involvert i drøftelser og refleksjoner rundt tiltaket, men noen ganger også i tilretteleggelsen av ulike seksuelle

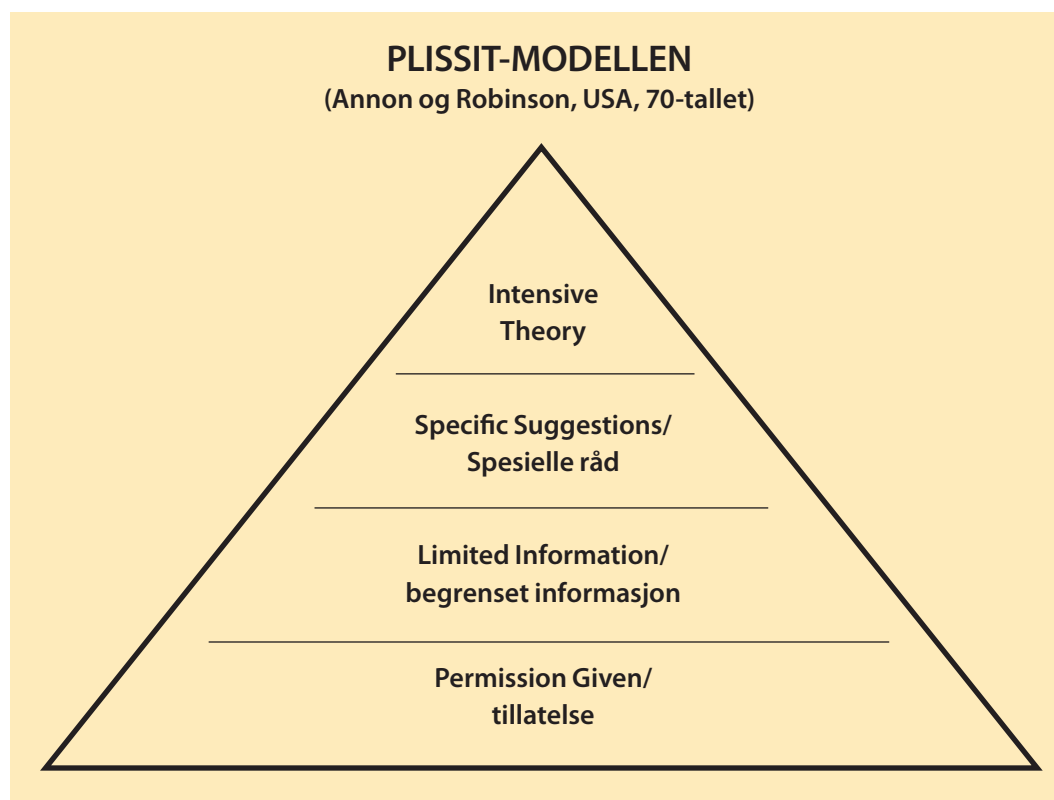

Fig.1. PLISSIT-modellen (Annon & Robinson, 1978)

handlinger. Mange situasjoner krever derfor bred faglig og etisk refleksjon, blant annet for å forhindre at personalet blir urettmessig mistenkt for seksuelle overgrep. Ledere må ta ansvar for at det utformes skriftlige prosedyrer for ansatte som skal være med i slike tiltak.

Syse (Syse, Skogheim, & Straume, 1996) beskrev fire punkter miljøterapeuter burde følge for å sikre at handlingene skal være straffefrie: (1) Ha nedskrevde prosedyrer for tiltaket i en opplæringsplan for å få et forsvarlig faglig opplegg. (2) En kvalifisert behandler skal ha fagansvar. (3) Målet med tiltaket skal være opplæring for å gjøre mottakeren av tjenesten selvhjulpent. (4) Mottakers holdninger og opplevelser av handlingene skal respekteres (Syse et al., 1996). I tråd med forsvarlighetskravene (§ 4) i Helsepersonelloven (Helsepersonelloven, 2012) har helsepersonell plikt til å kjenne egne kvalifikasjoner. Vernepleierstudenter får kompetanse gjennom utdanningen, men de bør i større grad også kjenne til egne begrensinger. Tverrfaglig samarbeid til beste for brukeren kan være viktig når det gjelder arbeid med temaer som kropp, identitet og seksualitet. PLISSIT (Annon & Robinson, 1978) modellen viser også til dette.

Hos oss arbeider vi mest med de to nederste, bredeste, nivåene i PLISSIT-modellen (fig.1.). En tenker seg at alle omsorgsmottakere trenger en grunnleggende aksept/ tillatelse fra miljøet for å kunne vise/ snakke om temaet seksualitet. Vernepleiere som profesjonsutøvere bør derfor lett kunne kommunisere og samtale om de fleste temaer. De må også

kunne gi begrenset veiledning og informasjon (Limites Information), kjenne til de mest vanlige manualer som benyttes i opplæring av ulike omsorgsmottakere. Når det gjelder nivået «spesielle råd» (Specific suggestions) tenker vi at spesialisthelsetjenesten har personell med sexologutdanning som må bistå i mer kompliserte saker. Det siste nivået «intensiv behandling» (Intensive therapy) omtaler vi i liten grad da dette er komplekse saker som krever langvarig terapi av spesialister.

En vernepleier har et særlig ansvar for å ivareta rettsikkerheten til omsorgsmottakere ved å avverge kriminelle handlinger eller melde i fra om slike, for eksempel seksuelle overgrep. Straffelovens paragraf 139 omhandler plikt til å anmelde og avverge kriminelle handlinger (lovdata). Helsepersonelloven (Helsepersonelloven, 2012) omhandler helsepersonells plikt til å informere nødetater eller barnevernstjenesten (paragraf 31 og 33). Det er viktig å formidle til studentene at opplysningsplikten er overordnet taushetsplikten i slike saker.

Yrkesetisk grunnlagsdokument for FO-medlemmer (FO, 2011) fremhever at «at «Yrkesutøverne fremmer likeverd og respekt, møter menneskers behov og bidrar til at de får brukt sine ressurser. Arbeidet skal ivareta enkeltindividet og forståelsen av menneskenes gjensidige avhengighet av hverandre for å skape livskvalitet for alle». Seksuell helse er en dimensjon ved høy livskvalitet. Verdens helseorganisasjon (WHO, 2005) påpeker at helse også har et seksuelt aspekt, og at dette gjelder alle mennesker uansett om de har en funk-

sjonshemming eller ei: «Seksualitet er en naturlig del av menneskets utvikling gjennom alle livets faser og inneholder både fysiske, psykologiske og sosiale komponenter».

Ved bachelor vernepleie er vi flere lærere som underviser i temaet. Likevel mangler studiet fremdeles fast pensumlitteratur og en plan for fremdriften i undervisningen. En vil fremme en sak til ledelsen om dette i løpet av våren 2014. Vi bør også mer aktivt innhente oversikt over hvilke metoder som benyttes i praksisfeltet i dag og forske mer på metodene. Vi bør også skaffe oss en oversikt over hva andre miljøer kan bidra med inn i vår utdanning.

Min erfaring er at det fremdeles er vanskelig å snakke åpent om temaet seksualitet. Studenter, tjenesteytere og tjenestemottakere trenger å tilvenne seg til (desensitivisering) og lære mer om temaet. Fra og med høsten 2013 får studentene i bachelor vernepleie ved HIOA totalt 15 timer undervisning i temaet. Noen få, som velger temaet som faglig fordypning (bacheloroppgaven), får ca. 45 timer undervisning. I tillegg leser de relevant litteratur til bacheloroppgaven.

Undervisning i bachelor vernepleie

I første året ser studentene filmen «My beloved Child» (Hundsnes, 2004) som handler om en jente som ble seksuelt misbrukt, av sin far, fra hun var 6 til 17 år. Filmen og medias behandling av slike saker blir drøftet. En presenterer SUMO-rapporten «Sikring av utviklingshemmede mot overgrep» (Zachariassen, Fjeld, Kristiansen, & Mathisen, 2013).

Rapporten viser en gjennomgang av kartleggings- og opplæringsmaterieil for personer med utviklingshemming, tjenesteytere og andre nærpersoner. Rapporten henviser til andre lands systemer for å forebygge overgrep som «safeguarding of Vulnerable Adults (SOVA) og «No Secrets». Rapporten er lagret under NAKUs hjemmesider (www.naku.no) og Nettverk for funksjonshemmede seksualitet og samliv (www.nfss.no). I vår undervisning fremheves første del av rapporten, som en innføring til problematikken og alt om varslingsrutiner. Under emne «etikk» får studentene tre timer undervisning i temaet seksualitet. Begreper som likebehandling, velgjørenhet, ikke skade, respekt for autonomi og rettferdighet drøftes og relateres til ulike case.

Andre året får studentene undervisning i PLISSIT -modellen (Annon & Robinson, 1978) og en gjennomgang av noen forskningsartikler. De lærer også å gjennomføre SexKunn-testen (Fjeld, Zachariassen, & Fiske, 2002; Zachariassen, 2003) som ett eksempel på en type kartlegging.

Tredje året får studentene undervisning om «den vanskelige samtalen» (tre timer). En drøfter ulike case som omhandler temaet kropp, identitet og seksualitet. Forhold som religion/kultur og tillit/ makt i profesjonsutøvelsen drøftes. Det følger alltid et ansvar med en rolle som skaper tillit. For bachelorstudenter i sjette semester har instituttet (AV) flere ulike tilbud om lærerstyrte prosjekter. Studenter kan blant annet velge en fordypning i tema kropp, identitet, seksualitet og funksjons-

hemning i 12 uker. De deltar da i undervisning (følger videreutdanning i «Sexologi og funksjonshemning»), leser relevant litteratur og mottar veiledning i perioden.

Hva med studentene etter studiet

Studentene som leverer bacheloroppgave i temaet kropp, identitet og seksualitet motiveres til å delta videre i nasjonale nettverk. I 2012 presenterte studentene sine bacheloroppgaver for fagseminaret som NFSS arrangerer. De deltok også med poster på NAFO. To studenter presenterte sine oppgaver for «Nettverket for sosial kompetanse og seksualitet» (facebookside: <https://www.facebook.com/#!/groups/313087908806190/>) ved HIOA høsten 2012. Vi ønsker at studentene i større grad kan skrive artikkelutkast som bacheloroppgave i fremtiden.

Videreutdanning i «Sexologi og funksjonshemning» (15 stp) ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HIOA)

Høgskolen i Akershus (<http://www.hioa.no/>) har en studieplan i «Sexologi og funksjonshemning». Denne utgjør 15 studiepoeng i en bachelorgrad. Studiet er tilrettelagt som deltidsstudium over to semester. Den organiserte undervisningen omfatter tre samlinger (3, 4 og 3 dager), to mindre oppgaver og en hjemmeksamen (<http://www.hioa.no/>). Samlingene er basert på forelesninger, videopresentasjoner og gruppearbeid. I tillegg må studentene sette av tid til oppgaveløsning, veiledning og egenstudier mellom samlingene. Utdanningens formål er å styrke studentenes forståelse for, og kunnskap om, de utfordringer personer med ulike

funksjonsnedsettelse kan stå overfor når det gjelder deres rett til, og mulighet for å ha et verdig seksualliv. Videre skal studiet bidra til kunnskap om hvordan man gjennom tverrfaglig samarbeid kan imøtekomme brukernes egne ønsker på dette livsområdet.

Fagnettverk og facebookgruppe «Nettverk for sosial kompetanse og seksualitet».

Bakgrunnen for etablering av et fagnettverk var vår erfaring av lite systematisk arbeid med temaet kropp, identitet og seksualitet både i høgskolen og i kommunene. En prosjektgruppe bestående av nærpersoner og fagfolk ble etablert i oktober 2012 og «Nettverk for sosial kompetanse og seksualitet» ble etablert. For å holde kontakt med personene i nettverket ble det opprettet en facebookgruppe for «Nettverk for sosial kompetanse og seksualitet» (<https://www.facebook.com/groups/>) i november 2012. Facebookgruppen har 105 medlemmer i dag.

HIOA ønsker å bidra til utvikling av kunnskapsbasert praksis. Gjennom systematisering av personalerfaring, studenterfaring, diskusjoner, gjennomgang av praktisk håndtering og resultater fra forskning ønsker vi å bidra til utvikling av bedre metoder i praksisfeltet. Innen helse- og sosialsektoren er det en målsetting at tilbud og tjenester skal være basert på forskningsbasert kunnskap (Nortvedt, 2007). Det forventes at personalet utvikler kunnskapsbasert praksis slik ulike meldinger viser til: St.m.nr. 39 (1999) Forskning ved et tidsskille (Norge Kirke,

1999); St.m. 27 (2000-2001) Gjør din plikt - Krev din rett (Norge Kirke, 2001). Kvalitetsreform av høyere utdanning; Nasjonal strategi for valitetsforbedring i sosial- og helsetjenesten (2005-2015) .. bedre skal det bli ; St. m. 13 (2011-2012) Utdanning for velferd- (Kunnskapsdepartementet, 2012). Samspill i praksis (Kunnskapsdepartementet, 2012) etc. Kunnskapsbasert praksis, slik vi forstår det, betyr å kombinere klinisk erfaring, brukerkunnskap og forskningsbasert kunnskap. Nettverket arrangerer to fagdager per år ved campus Kjeller (november og juni). Ulike temaer om kropp, identitet og seksualitet presenteres og utfordringer fra praksisfeltet diskuteres. Gjennom nettverket ønsker man å bidra til økt anvendelse av nyere forskning og utvikling av å beskrive kasuistikker fra feltet. Dette er et lite bidrag, men ikke nok. Profesjonsutdanninger trenger profesjonsrelevant forskning for å styrke kunnskapsgrunnlaget også innenfor feltet seksualitet.

Fagnettverk i HIOA og andre nettverk

Innenfor HIOA organisasjonen har vi høsten 2013 etablert et lite nettverk av fagpersoner, fra ulike institutt og fakultet, som arbeider med temaet identitet, kjønn og seksualitet. Vi er få, men regner med å bli flere i løpet av 2014. I høst har vi arbeidet vi med en timeplan og en søknad om økonomiske midler. Dette for å kunne gjennomføre et sommerkurs 2014 (juni) for ulike (tverrfaglig) studenter ved HIOA og praksisfeltet. Nettverket har kontakt med praksisfeltet ved at en inkluderer dem i søknaden og i undervisningen.

HIOA samarbeider også med andre høgskoler i Norden om temaet kropp, identitet og seksualitet. Gjennom medlemskap i Nordic Association for Clinical Sexology supports (<http://www.nacs.eu/>) og nettverket: «Nordic Network Education and Sexology» har en fått midler fra NordPlus for 2014. Et nordisk seminar «Intensiv kurs i pedagogisk sexologi» <http://www.hioa.no/Hva-skjer/Nordisk-intensivkurs-i-pedagogisk-sexologi-uke-7-2014>) gjennomføres i uke 7, 2014 for lærere og studenter fra Danmark (UCL), Sverige (MAH) og Norge (HIOA). Ulike praksissteder i Oslo, Akershus og Amoroteket (<http://amoroteket.no/>) er også deltakere i prosjektet.

Aktuelle konferanser

Fagnettverk «Nettverk: Funksjonshemmede Seksualitet og Samliv» (www.nfss.no) gjennomfører en årlig fagkonferanse i Norge. De har også gode nettsider med mye relevant informasjon, samt lenker til andre nettverk. Nordic Association for Clinical Sexology supports (<http://www.nacs.eu/>) avholder årlig en tverrfaglig fagkonferanse i Norden. Her presenterer fysioterapeuter, psykologer, ergoterapeuter, leger, sykepleiere, vernepleiere osv ulike problemstillinger innenfor emnet sexologi. Innenfor NACS er der også etablert flere mindre nettverk. Det er viktig å tilhøre ulike fagnettverk og delta i relevante fagkonferanser og kurs, det gir faglig påfyll. ●●●

Litteraturliste

- Annon, J. S., & Robinson, C. H. (1978). The Use of Vicarious Learning in the Treatment of Sexual Concerns. In L. LoPiccolo & J. LoPiccolo (Eds.), *Handbook of sex therapy*. New York: Plenum Press.
- Fjeld, W., Zachariassen, P., & Fiske, A. (2002). *SexKunn testen: et tilpasset hjelpemiddel for kartlegging av kunnskap om seksualitet og samliv*. Ottestad: Habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede i Hedmark.
- Hundsnes, B. J. (Writer). (2004). My beloved child. Haugesund: Callabee Film.
- Landmark, B., Almås, E., Brurberg, K. G., Fjeld, W., Haaland, W., Hammerstrøm, K. T., . . . Reinart, L. M. (2012). *Effekter av seksualterapeutiske intervensjoner for seksuelle problemer* (Vol. nr 02-2012). Oslo: Kunnskapssenteret.
- Syse, A., Skogheim, D., & Straume, B. K. (1996). *Rettsikkerhet og livskvalitet for utviklingshemmete: rettigheter, vern og kontroll som rettslige virkemidler*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Zachariassen, P. (2003). Kartlegging av kunnskaper om seksualitet hos mennesker med

psykisk. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 40(2), 102-108.

Zachariassen, P., Fjeld, W., Kristiansen, H., & Mathisen, A. (2013). *Etablering av rutiner for forebygging, varsling og oppfølging ved overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming (SUMO-prosjektet): prosjektrapport*. Oslo: Universitetssykehus, Sykehuset Innlandet, Helse Førde, Helse Finnmark.

Nettressurser:

<http://www.nfss.no/>

<http://www.nacs.eu/>

nordic-sex-ethics@googlegroups.com

<http://naku.no/>

<http://amoroteket.no/>

<https://www.facebook.com/>

[groups/313087908806190/requests/](https://www.facebook.com/groups/313087908806190/requests/)

Utdanningssteder:

<http://ucl.dk/>

<http://edu.mah.se/>

<http://www.hioa.no/>

Foto: Scandinavian StockPhoto.

Foto: Scandinavian StockPhoto.